

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครปริศนาลับเป็นละครร้องที่ก่อตั้งขึ้นโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงละครเรื่องธรรมดาสามัญ ใช้นักแสดงหญิงล้วน ไม่มีการรำรำมึบหรือโต้ตอบกันตลอดทั้งเรื่อง โดยตัวละครเป็นผู้ร้องเอง ตอนท้ายของคำร้องมีลูกคู่ร้องรับ ใช้กรับพวงเป็นเครื่องประกอบจังหวะ ละครร้องแบบปริศนาลับนี้ทำให้เกิดคณะละครต่างๆ อีกมากที่แสดงในรูปแบบเดียวกันเช่นละครปราโมทย์ของนายเล็ก สมิตสิริ, ละครคณะนาครบันเทิง ของแม่บุญมาก และละครคณะศิลปะสำเร็จของแม่เลื่อน

ปีพุทธศักราช 2475 ได้มีการปฏิรูปละครขึ้น จากที่เคยใช้ปีพาทย์ประกอบการแสดงก็เริ่มนำเครื่องดนตรีสากลเข้ามาใช้ แต่ยังคงรูปแบบการแสดงแบบเดิมคือใช้นักแสดงหญิงล้วนอยู่ เรื่องที่แสดงมีเนื้อหาทันสมัยกับเหตุการณ์ในยุคนั้น ซึ่งละครแบบนี้ได้รับความนิยมในชื่อ ละครจันทร์โรภาส หรือละครพรานบุรพตามชื่อคณะของนายจวงจันทร์ จันทร์คณา ในเวลาใกล้เคียงกันนั้นการละครเวทีของไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการแสดงในรูปแบบของละครชายจริงหญิงแท้ ละครดำเนินเรื่องด้วยการพูดเจรจา มีบทร้องประกอบละครโดยผู้แสดงเป็นผู้ร้องไม่มีลูกคู่ร้องรับ การแสดงแบบนี้เป็นที่รู้จักกันในชื่อคณะปริศนาลับของพระนางเธอลักษมีลาวัน ซึ่งในเวลาต่อมาคณะละครต่างๆ ได้นำละครในรูปแบบนี้ไปจัดแสดงบ้าง อาทิ คณะศิวารมณь คณะเทพศิลป์ คณะอัศวินการละคร และคณะผกาวัลลี ทั้งนี้ยุคที่มีการแสดงละครแบบชายจริงหญิงแท้ นี้ นับเป็นยุคเฟื่องฟูของการแสดงละครเวที

พระนางเธอลักษมีลาวัน ทรงเป็นพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และเป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมหลวงตาด (มนตรีกุล) ทั้งนี้การที่ทรงเจริญพระชนม์มโนวงศ์ที่มีโรงละครนั้น น่าจะทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยและมีความถนัด ทางด้านการแสดงมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ทรงร่วมแสดงละครในวังหลวง ซึ่งเป็นการแสดงละครร่วม

ละครชายจริงหญิงแท้ หมายถึง ละครที่ใช้นักแสดงผู้ชายแสดงเป็นตัวละครที่เป็นผู้ชาย และใช้นักแสดงผู้หญิงแสดงเป็นตัวละครที่เป็นผู้หญิง ซึ่งในอดีตนั้น การแสดงละครจะใช้นักแสดงหญิงล้วนคือใช้นักแสดงผู้หญิงแสดงเป็นตัวละครผู้ชาย

กับหมู่ข้าราชการสำนัก จึงทรงแสดงได้ดีจนมีผู้กล่าวว่า ทรงแสดงด้วยความสามารถเป็นที่สบพระราช
อัธยาศัย และเป็นที่ยอมรับสรรเสริญจากบรรดาผู้ชมละครในยุคนั้น¹

พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงตั้งคณะละครขึ้นในปีพุทธศักราช 2476 โดยใช้ชื่อคณะว่า
คณะปรีดาลัย (ซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับคณะละครของพระบิดา) ใช้นักแสดงชายจริงหญิงแท้ ทั้งที่ใน
สมัยนั้น คณะละครโดยทั่วไปยังใช้นักแสดงผู้หญิงล้วน ละครแต่ละเรื่องดำเนินเรื่องด้วยการพูดเจรจา
ออกท่าทางตามธรรมชาติ ตามลักษณะนิสัยและฐานะของตัวละครในเรื่อง เพลงประกอบการแสดง
ใช้เครื่องดนตรีสากลบรรเลงเป็นเพลงไทยสากลมีทั้งเพลงประกอบคำร้องและเพลงประกอบระบำใน
เรื่อง ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่ทรงสร้างละครแบบชายจริงหญิงแท้ นั้น อาจเป็นไปได้ว่าทรงนำ
เอารูปแบบการแสดงเช่นนี้มาจากการที่ทรงได้เคยร่วมแสดงละครในการกำกับของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 มาประยุกต์ใช้ก็เป็นได้ นอกจากคณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลา
วัณจะใช้นักแสดงที่เป็นชายจริงหญิงแท้แล้ว ความแปลกใหม่ของละครคณะนี้ ยังอยู่ที่มีระบำ
ประกอบละครที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง เป็นระบำประกอบเพลงสากล ที่ใช้ท่าทาง
และเครื่องแต่งกายของนักแสดงเป็นแบบตะวันตกซึ่งสุรพล โทณะวณิกได้กล่าวถึงระบำในคณะนี้ว่า
“เป็นระบำประกอบละครที่แปลกตาทั้งท่าทางของนักแสดงระบำ เครื่องแต่งกายและเพลงก็ทันสมัย
สำหรับคนในยุคนั้น เนื่องจากเพลงที่ใช้เป็นเพลงสากล เครื่องดนตรีก็เป็นเครื่องดนตรีของตะวัน
ตก...”²

คณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณ เริ่มแสดงครั้งแรก ณ ศาลาเฉลิมกรุง เมื่อ
วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2477 ด้วยเรื่องพระอภัยสมันต์ บทพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระนราธิปประพันธ์พงศ์ต่อมาได้มาจัดการแสดงที่โรงมหรสพนาครเขมมและเฉลิมนครสลับผลัด
เปลี่ยนกันไปเรื่อยๆ ละครเรื่องที่แสดงนั้นบทละครที่ใช้บางเรื่องเป็นบทพระนิพนธ์ของพระองค์เอง
บางเรื่องใช้บทพระนิพนธ์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.), หม่อม
เจ้าทองตอทองแถม และขุนวิจิตรมาตรา เป็นต้น ทั้งนี้การแสดงของคณะปรีดาลัยนั้น สง่า อารัมภีร์
ได้กล่าวไว้ในหนังสือความเอยความหลังว่า “...ปรีดาลัยแสดงละครแบบชายจริงหญิงแท้ขึ้นที่ศาลา

¹ คณะศิลปิน, พระนิพนธ์บทละครของปัทมา (พระนคร : สุรัสวดีการพิมพ์, 2504), หน้า ก.

² สัมภาษณ์ สุรพล โทณะวณิก, ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ผู้ประพันธ์เพลงไทย
สากลปี 2540), 7 กันยายน 2544.

เฉลิมกรุงแล้วก็ได้ได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างใหญ่หลวง ละครแบบผู้หญิงเป็นพระเอกชกกัน แม้แต่พรานบุรุษ ผู้ถือบังเหียน จันทโรภาส ยังหันมาแสดงแบบชายจริงหญิงแท้บ้าง... ”³

จากจำนวนละครหลายเรื่องของคณะปรีดาลัยพบว่า ละครเรื่องศรีธนญชัย เป็นละครที่ ยังคงเป็นที่ประทับใจของผู้ที่เคยได้ชมการแสดงของคณะปรีดาลัยในสมัยนั้น⁴ ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ดำเนินเรื่องด้วยการพูด เจาจามีบทร้องและเพลง ประกอบ โดยนักแสดงเป็นผู้ร้องเอง ทำนองเพลงที่ใช้เป็นเพลงไทยสากล เนื้อเรื่องแบ่งเป็น 3 องศ์จบ มีระบำประกอบละครที่มี ท่าทางและเครื่องแต่งกายหลากหลายไปตามเชื้อชาติของประเทศที่ ศรีธนญชัยได้เดินทางไปในเรื่อง ละครเรื่องศรีธนญชัยนับว่าเป็นเรื่องที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะใน การแสดงของคณะปรีดาลัยได้อย่างเด่นชัดจนเป็นที่กล่าวขานสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน

จนกระทั่งในปี พ.ศ.2484 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นการมหรสพต่างๆ ต้องหยุดชะงักลง ยกเว้นคณะปรีดาลัยที่ยังคงจัดการแสดงละครเวทีอยู่ที่ศาลาเฉลิมกรุง เพื่อปลอบและบำรุงขวัญ ประชาชนในขณะนั้น และแล้วในปี พ.ศ.2486 เมื่อกรุงเทพมหานครต้องเผชิญภัยสงครามอย่างหนัก นักแสดงในคณะต่างหนีภัยสงคราม แยกย้ายกันไปตามที่ต่างๆ แม้แต่พระนางเธอลักษมีลาวัณย์ก็ ยังเสด็จประทับลี้ภัย ณ ตำหนักในซอยพร้อมพงศ์ เขตบางกะปิ ส่งผลให้การแสดงละครของคณะ ปรีดาลัยต้องยุติลงตั้งแต่นั้นมา หลังจากที่ได้สร้างความบันเทิงให้กับผู้ชมในสมัยนั้นได้ประมาณ 10 ปี (พ.ศ.2476 – 2486)

จากละครที่เคยมีแบบแผนในอดีตได้มีวิวัฒนาการเรื่อยมาตามยุคสมัยและสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไป คณะปรีดาลัยก็เป็นอีกหนึ่งในประวัติศาสตร์วิวัฒนาการการละครไทยเช่นกัน จากที่ การแสดงละครเวทีเคยชบเซาลงด้วยอิทธิพลของภาพยนตร์ตะวันตก คณะปรีดาลัยสามารถสร้าง ความนิยมในการชมละครเวทีของผู้ชมในสมัยนั้นขึ้นมาได้อีกครั้ง ส่งผลให้มีคณะละครเกิดขึ้นอีก มากมายที่แสดงละครในรูปแบบของละครชายจริงหญิงแท้ ด้วยมูลเหตุเหล่านี้ส่งผลให้ผู้วิจัยมีความ ประสงค์ที่จะศึกษารวบรวมพระประวัติของพระองค์ ผู้ทรงสืบเชื้อสายศิลปินรวมถึงบทบาทและผล งานทางด้านนาฏยศิลป์ของพระนางเธอลักษมีลาวัณย์ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ทางด้านการแสดง การประพันธ์บทละคร นวนิยายและบทร้อยกรองต่างๆ รวมถึงผลงานการแสดงละครของคณะ

³สง่า อารัมภีร์, ความเอ๋ยความหลัง (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531), หน้า 76.

⁴ สัมภาษณ์ สุรพล โทณะวณิก, 7 กันยายน 2544.

ปริตาลัยในการกำกับของพระองค์ท่าน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นต้นแบบของการแสดงละครเวทีในเวลาต่อมา โดยเลือกละครเรื่องศรีธนญชัยเป็นกรณีศึกษา และเพื่อไม่ให้ข้อมูลทางด้านนาฏยศิลป์ที่สำคัญของประเทศชาติสูญหายหรือถูกกลืนเลือนไปในอนาคต จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะค้นคว้าเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ

1. ศึกษาพระประวัติและผลงานทางนาฏยศิลป์ของพระนางเธอลักษมีลาวัณผู้ทรงก่อตั้งคณะปริตาลัย
2. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงของคณะปริตาลัยในการกำกับของพระนางเธอลักษมีลาวัณ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาพระประวัติของพระนางเธอลักษมีลาวัณ ในแง่ความสัมพันธ์กับนาฏยศิลป์และการละคร
2. ศึกษาการแสดงละคร ของคณะปริตาลัยในการกำกับของพระนางเธอลักษมีลาวัณ โดยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ละครเรื่อง ศรีธนญชัย เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีหลักฐานข้อมูลเด่นชัดที่สุด ที่จะสามารถศึกษารูปแบบการแสดง ของคณะปริตาลัยในการกำกับของพระนางเธอลักษมีลาวัณได้ อีกทั้งยังเป็นเรื่องที่มีระบำประกอบการแสดงแบบหลายชาติหลายภาษา และมีจำนวนชุดระบำประกอบการแสดงมากกว่าเรื่องอื่นๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลหลักจากเอกสารทางวิชาการ ทั้งที่เป็นตำรา บทความในเรื่องเกี่ยวกับ พระประวัติและผลงานทางด้านนาฏยศิลป์ของพระนางเธอลักษมีลาวัณ
2. รวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่เคยเห็นเหตุการณ์ หรืออยู่ในวงการสมัยนั้น ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งผู้ให้สัมภาษณ์ เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1 พระญาติและผู้เกี่ยวข้องกับคณะปรีดาลัย อาทิ

- 1) หม่อมเจ้าหญิงฤดีวรรณ วรวรรณ พระชนิษฐา ในพระนางเธอลักษมีลาวัณ ซึ่งเคยประทับอยู่กับพระนางเธอลักษมีลาวัณ พระชนมายุ 94 ชันษา
- 2) ท่านผู้หญิงวรรณพิมล ศรีเทพ ธิดาบุญธรรมในพระนางเธอลักษมีลาวัณ อายุ 83 ปี
- 3) คุณชวลี เขี่ยมกระสินธุ์ นักประพันธ์ ซึ่งอดีตเคยเป็นคนขายตัวชัวมละคร ของ คณะปรีดาลัย อายุ 84 ปี

2.2 นักแสดงในคณะ อาทิ

- 1) คุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา ข้าหลวงในพระนางเธอลักษมีลาวัณ และนักแสดงในคณะปรีดาลัย อายุ 92 ปี
- 2) คุณสำหรี ไชยาคำ ข้าหลวงในพระนางเธอลักษมีลาวัณ และนักแสดงในคณะ ปรีดาลัย อายุ 93 ปี
- 3) คุณราตรี สุนทรปักชิน นักแสดงในคณะปรีดาลัย อายุ 82 ปี

2.3 ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ หรืออยู่ในวงการสมัยนั้น

- 1) คุณอำนาจ กลัสสนิมิ (ครูเนรมิต) ศิลปินแห่งชาติ สาขาผู้สร้างภาพยนตร์ ผู้กำกับการแสดง ปี พ.ศ.2538 อายุ 89 ปี
- 2) คุณสุรพล โทณะวนิก ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ผู้ประพันธ์เพลง ไทยสากล) พ.ศ.2540 อายุ 73 ปี
- 3) คุณสุวัฒน์ วรดิลก ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ปี พ.ศ.2534 อายุ 81 ปี
- 4) คุณสัมพันธ์ พันธุ์มณี ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏยศิลป์) พ.ศ. 2542 อายุ 77 ปี
- 5) คุณอารีย์ นักดนตรี อดีตนักแสดงละครโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม อายุ 56 ปี

- 6) คุณโป่ง บัวแย้ม อดีตผู้ชมละครของคณะปรีดาลัย อายุ 81 ปี
- 7) คุณกรพินธุ์ รักตะกนิษฐ บุตรของคุณเลียบ รักตะกนิษฐ อดีตผู้ฝึกสอนท่าเต้นให้กับนักแสดงในคณะปรีดาลัย อายุ 48 ปี
- 8) คุณประยงค์ เกษมสุวรรณ บุตรของคุณจรัญ เกษมสุวรรณ อดีตนักแสดงในคณะปรีดาลัย อายุ 68 ปี
- 9) คุณสินีนาง โภธิเวส อดีตผู้ติดตามผลงานการแสดงละครของคณะปรีดาลัย อายุ 63 ปี
- 10) คุณเชจร ไชยาคำ บุตรของคุณจิตเสน ไชยาคำ อดีตนักแสดงละครของคณะปรีดาลัย อายุ 54 ปี
- 11) คุณสมยศ เขียมกระสินธุ์ ภรรยาคุณชาลี เขียมกระสินธุ์ อดีตผู้ติดตามผลงานการแสดงของคณะปรีดาลัย อายุ 83 ปี
- 12) นายบุญเทียน น้อยเงิน ชาวบ้านในชอยพระนาง ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านศรีบูรพา อายุ 69 ปี
- 13) นายลี้อชา หรุวิวัฒน์ เจ้าของบ้านที่ในอดีตเคยเป็นวังที่ประทับของพระนางเธอลักษมีลาวัณ อายุ 68 ปี

3. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ เรียบเรียง บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและนำเสนอผลรายงานการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ตามลำดับดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.3 ขอบเขตของการวิจัย
- 1.4 วิธีดำเนินการวิจัย
- 1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 พระประวัติและผลงานของพระนางเธอลักษมีลาวัณ

- 2.1 พระประวัติพระนางเธอลักษมีลาวัณ
- 2.2 พระนางเธอลักษมีลาวัณ กับผลงานทางด้านนาฏศิลป์
  - ผลงานทางด้านการแสดง
  - ผลงานทางด้านการประพันธ์

- ผลงานทางด้านการทำกับการแสดง
- การสนับสนุนงานทางด้านนาฏศิลป์และด้านอื่น ๆ

บทที่ 3 การแสดงของคณะปรีดาลัย

3.1 ประวัติคณะปรีดาลัย ตั้งแต่ปีพ.ศ.2476 - 2486

3.2 องค์ประกอบในการแสดง

- เรื่องที่ใช้ในการแสดง
- របៀបประกอบการแสดง
- การคัดเลือกนักแสดงและนักแสดงในคณะ
- ลำดับขั้นตอนในการแสดง
- วิธีการแสดง
- เพลงและดนตรีประกอบการแสดง
- ฉาก แสง เสียงและอุปกรณ์ประกอบฉาก
- สถานที่แสดง
- การฝึกซ้อม
- การแต่งกาย
- การแต่งหน้า
- ระยะเวลาในการแสดง
- การจัดการ
- การประชาสัมพันธ์

3.3 ละครของคณะปรีดาลัย

บทที่ 4 ละครเรื่องศรีธนญชัย

4.1 ความเป็นมาของศรีธนญชัย

4.2 บทละครเรื่องศรีธนญชัย

4.3 องค์ประกอบของการแสดงละครเรื่องศรีธนญชัย

4.4 รูปแบบและวิธีการแสดง

4.5 របៀបประกอบละคร

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลงานการศึกษาวิจัยเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณทางด้านนาฏยศิลป์ของพระนางเธอลักษมีลาวัณให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมไทย
2. ผลของการวิจัยจะช่วยให้ทราบถึงรูปแบบและองค์ประกอบของการแสดงละครเวทีในอดีตที่สะท้อนมาจากการแสดงละครคณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณ
3. งานวิจัยฉบับนี้สามารถเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางด้านการแสดงละครเวทีของไทยต่อไป